

UNKARI: 1100-vuotinen historia pähkinänkuoressa

895/896. MAAHANTULO. Unkarilaiset ruhtinas Árpádin johdolla Karpaattien altaan alueelle. [1920-luvulle asti **Karpaatit** *Unkarin rajana.*] **1000. KUNINGASKUNTA.** Árpádin hallitsijasuvun ensimmäinen kuningas Pyhä Tapani. Kruunu paavilta. *Maasta monikansainen (suurelta osin moniuskontoinen) ja monikulttuurinen.* – **1102. Liitto Kroatian kanssa** (kesti vuoteen 1918 asti; autonomia, oma parlamentti). – **1200-luku.** Saksien muutto Pohjois-Unkariin ja Transilvaniaan autonomisin oikeuksin. – **1222. Ns. KULTAINEN BULLA.** Unkarin 'Magna Carta'. Hallitsijanvakuutuksessa taatut perusoikeudet, ja oikeus kapinoida niitä rikkovaa hallitsijaa vastaan. Unkari yksi Euroopan vanhimmista valtioista, jossa yhtäjaksoisesti voimassa ollut perustuslaki; vuosisatojen ajan parlamentti (vuoteen 1945 asti kaksikamarinen) toimi sen perusteella, hallitsija käytti valtaansa sen nojalla, läänit ja kaupungit panivat täytäntöön lakeja. Ydinajatus: valtionpäämies ja kansa muodostavat yhden kokonaisuuden (tähän kuuluu maa), jota nykyisin parlamenttitalossa esillä pidettävä **PYHÄ KRUUNU** symbolisoi. *Keskiajalta lähtien hallitsija pystyi käyttämään valtaansa ainoastaan yhdessä parlamentin kanssa.* – **1241/1242. Mongolihyökkäys.** Romanianlaisten Transilvaniaan suuntautuneen maahanmuuton alku (pakenijat, työnetsijät). Kumaanien maahanmuutto. – **1300-1400-luku.** Sigismund Anjoulainen (kuningas ja saksalaisroomalainen keisari), Matias Corvituksen (Hunyadi Mátyás) aikana verrattain kukoistava ajanjakso. Ruteenien maahanmuutto. – **1514. TRIPARTITUM** (kolmiosainen lakikirja): yleispiirteinen lakikirja; voimassa 1800-luvulle asti. **1526. Tappio Mohácsin taistelussa. Maa 3 osaan: Kuninkaan alue** (pohjoinen ja läntinen osa, *Habsburgin suku vuodesta 1526*), **turkkilainen alue** (maan keskiosa; elpusztul 'hävittä, tuhoutua' > puszta), **Transilvania** (itäosa, vuodesta 1541 ruhtinaskunta; Unkarin Kruunun alue; 1600-luvulla läntisten, protestanttisten maiden liittolainen). – **1500-1600-luku.** Suurin osa maasta *protestanttinen* (pääasiassa kalvinistinen, sekä evankelisluterilainen ja unitaarinen). **1568. Torda,** Transilvania: **USKONNONVAPAUS** laissa *ensimmäisen kerran Euroopassa.* – **1590. Gáspár Károlyin RAAMATUNKÄÄNNÖS.** – **1699. Turkkiilaisten karkottamisen jälkeen** maan keskiosa tuhottu. Saksalaisten, serbien, kroaattien ja romanialaisten maahanmuutto. Habsburgien sorto (muun muassa vastauskonpuhdistus: kaleeriorjat / amiraali Ruyter; tästä lähtien enemmistö roomalaiskatolisia; maassa myöhemmin uskonnon kompromissi. **1703–1711: Ferenc Rákóczi II.** Transilvanialaisen ruhtinaan johtama itsenäisyystaistelu. – **1800-luvun alku:** perustuslaillisia, yhteiskunnallisia ja taloudellisia *uudistuksia.* – **1848. MAALISKUUN LAIT,** *parlamentille vastuussa olevat ministerit.* **Vapaustaistelu,** jonka venäläiset vuonna **1849** kukistivat Habsburgien pyynnöstä. **1867. Sopimus: ITÄVALTA-UNKARIN KAKSOISMONARKIA.** Voimakas kehittyminen. Vapaamieliset lait. Maahanmuutto koko Euroopasta, muuttajien joukossa juutalaisia monarkian alueelta, erityisesti Galitsiasta (yhdenvertaisuus lain edessä; emigraatio Länsi-Eurooppaan, Amerikkaan ja monarkian maihin). **1914-1918. I maailmansota.** **1918.** Tasavalta. **1919.** Kommunismi. **1920. Versailles/TRIANON.** 2/3 maan pinta-alasta Tšekkoslovakialle, Romanianle, Jugoslavialle ja Itävallalle. Valtavat unkarilaisvähemmistöt. *Jäljellejäänyt 1/3 nykyinen Unkari,* kuningaskunnan palauttaminen. Valtionpäämies parlamentin avulla valittu hallitsija. – **1938.** Itävallan liittäminen Saksaan (Anschluss); sen jälkeen saksalaispainostus. **1938/1939/1940/1941.** Erotettujen alueiden osittainen palauttaminen. **1941. II maailmansota.** **19.3.1944. SAKSA MIEHITTI UNKARIN:** Quisling-hallitus (Sztójay). Maaseudun juutalaisten kuljettaminen 'työpalveluun' (Eichmann; esimerkki: Hollanti). *Hallituksen väliintulolla Budapestin juutalaiset* (n. 250 000, 1/3 maan juutalaisista) *säästyivät alun perin pakkosiirroilta.* Auschwitzin tapahtumien tultua päivänvaloon hallitus **26.6.1944** kielsi pakkosiirtojunat. **6.7.1944.** *Valtionhoitaja (panssaridivisioonan avulla) esti saksalaisia pakkosiirtämästä Budapestin juutalaisia.* – **15.10.1944.** Aselepo Moskovassa. *Saksalaisten sotilasvallankaappaus: hallitus kuljetettiin vangittuna Saksaan. Nuoliristi-puolueen valta; Budapestin juutalaisten pakkosiirtojen aloittaminen (toteutettiin osittain).* – *Budapestin piiritys.* Monien siviilien vangitseminen. **1945.** *Vapailta vaaleilla* kommunistien kukistaminen. Koalitiollahallitus. **1946. TASAVALTA.** **1947.** *Pariisin rauhansopimus = Trianon ilman unkarilaisten vähemmistöjen saamaa suojaa.* **1949. Kansantasavalta:** venäläiskommunistinen sorto. **1956. KANSANNOUSU/VAPAUSTAISTELU;** kukistamisen jälkeen veriset kostotoimet; jatkuva diktatuuri. **1989.** uudelleen **tasavalta.** – **2004. EU.**

Miklós Tóth